

Travnik-tragom prošlosti

(od 1464. do 1878. godine)

Današnji Travnik, u čijoj se blizini poslije II svjetskog rata razvio i Novi Travnik, leži u dolini koju zatvaraju obronci Vlašića i Vilenice. Kroz Travnik protiče rijeka Lašva. Uopredo sa Lašvom prolazi cesta koja veže Sarajevo sa Splitom i Bosanskom Krajinom, a od 1893. g. i željeznička pruga od stanice Lašve do Jajca. Veći dio Travnika leži na lijevoj obali rijeke Lašve.

Kraj u kome leži Travnik nastanjen je još od neolitskog doba. Tu se mogu naći ostaci rimske starine kao i kulturni ostaci srednjeg vijeka, ali je interesantno ono poglavlje Travnika koje obuhvata period od 1464. do 1878. godine. Naročito je interesantan period od 1699. do 1850. god., jer je za to vrijeme Travnik bio glavni grad i sjedište bosanskih vezira.

Travnička tvrđava u župi Lašvi je nastala u doba bosanske samostalnosti i stajala je pod izravnom vlašću bosanskih vladara. Prvi spomen Travnika je godine 1464. kada se sultan Fatih Mehmed II zadržao kraće vrijeme u Travniku. Redovnu upravu u Travniku zaveo je sultan Bajezid II i od tog vremena je Travnik pod turskom upravom. U grad je smještena posada i podignuta je džamija u čast Bajezida II. Već 1556. godine Travnik je kasaba, sagrađeno je više džamija, a varoš se razvijala zapadno od tvrđave. Travnik dobiva vodovod uzet iz vrela Bunarbaše, nekoliko uličnih česmi i nekoliko mlinova.

Kada je prilikom pohoda princa Eugena Savojskog u Sarajevo u oktobru 1697. g. grad poharan i požarom pretvoren u pepeo, bosanski vezir Halil paša Čoso je prenio vezirsku stolicu u Travnik. Na taj način Travnik postaje glavni grad sve do 1850. g., kada Tahir-paša prenosi stolicu ponovo u Sarajevo. Travnik je bio glavni grad 143 godine i za to vrijeme se proširio. Tako su prema zapadu u Travniku nastale dvije nove mahale (Osmanbegova i Paša mahala), a prema istoku mahala Dolac. U Osmanbegovoj mahali nastala je i nova čaršija nazvana Gornja, za razliku od stare, Donje čaršije. Izgrađeno je i mnogo javnih i privatnih zgrada, porastao je broj stanovnika, a razvija se trgovina i obrt. Kroz period od 143 godine došlo je 90 puta do promjene vezira. Međutim, kako su neki veziri dolazili na taj položaj i po dva, tri ili četiri puta, izmijenilo se u tom periodu 77 vezira. Sedam ih je u Travniku umrlo.

Bosanski veziri su imali svoje pomoćnike. Njih je bilo šest, i zajedno sa vezirom su sačinjavali bosanski divan (vijeće). Ti pomoćnici su se zvali ridžali a vršili

su dužnosti; Defterdara (šef finansija u pokrajini); Timar defterdara (upravnik i blagajnik domena i feud); Teskeredžija (šef kancelarije i korespondencije); Mukabeledžija (kontrolor i inspektor vojnih jedinica); Čauslar-čehaja (veliki meštar ceremonija i glavni adutant); Defter-čehaja (veliki arhivar).

Vezirovu svitu je sačinjavalo više stotina osoba, a dijelili su se na delije (konjanike) i pašalije (pješaке). Svi su bili jednako obučeni, a za odjeću se brinula država. Delije su na glavi nosili bijeli turban, a svaki od njih je imao po jednog slugu.

Kada je 1735. g. za vezira došao Hekim oglu Ali-paša, sastajalo se svake godine ajansko vijeće kome je presjedavao bosanski vezir. Članovi tog vijeća su bili svi kapetani, ajani (gradski tribuni), odličniji janjičari i bosanski alajbezi. Tada bi se raspravljalo o važnijim državnim poslovima. Zadnje takvo vijeće je održano 1835. g. u Sarajevu, i tom prilikom su ukinuti kapetani, dizdari i ajani.

Mjesnu vlast u Travniku su sačinjavali kadije, vojvode, dizdari i serdari. Od dvije nahije (Travnik i Zenica) sastavljen je kadiluk koji se službeno zvao Bosna Brod i koji je spadao među najstarije kadiluke u Bosni. Kadilukom upravlja kadija čija je vlast u jednom mjestu bila 20 mjeseci. Po isteku tog vremena dolazio bi novi kadija. Kadijin ured se zvao meščem, a nalazio se u starom dijelu Travnika. Vojvode su po manjim mjestima vršili administrativne poslove i izvršavali naloge kadije i vezira. Dizdari su bili zapovjednici tvrđava i njihovih posada, a serdari su bili komandanti janjičara.

Pri izgradnji Travnika vidnu ulogu imaju bosanski veziri. Tako je 12 bosanskih vezira podiglo 32 objekta u Travniku. Među tim objektima nalazimo dvije džamije, 5 mekteba (osnovna škola), 3 medrese (srednja škola), 8 česaba, 2 šadržvana (vodoskok posebnog oblika), jedan nanovo izgrađen vodovod, 4 turbeta (nadgrobni spomenik), jedna sahat kula, jedna kula za stanovanje i jedna kasarna. Osim toga sagrađena su 2 bezistana (trg, tržište) sa 57 dućana, 3 velika hana i dr. U razvoju Travnika su sudjelovali i dali svoj doprinos i privatnici, odnosno trgovci i zanatlije koji su bili udruženi u esnafe. Sa sigurnošću se može tvrditi da su u to doba svoje esnafe imali tabaci (kožari), sarači (sedlari), terzije (krojači), ekmekčije (brijači), kasapi (mesari), mumdžije (svjećari) i berberi ((brijači). Osim toga bilo je još raznih obrta kao što su halači (pucari pamuka), teščije (klesari), aščije (kuhari) i dr.

U obje čaršije (Donja i Gornja) bilo je oko 450 obrtnika i trgovaca sa 300 dućana i magaza. Iz Travnika se izvozila sirova koža, krzno i vosak. To su uglavnom bili predmeti kojima su travnički trgovci trgovali. Posebnu vrstu trgovaca sačinjavali su bakali koji su uglavnom trgovali životnim namirnicama. I bakali su imali svoj esnaf. Svi artikli prodavani su na oku (1 oka = 1,28 kg.). Maslo se mjerilo jungom (jedna i po oka), a tekućine su se mjerile lidrom ili litrom. Lidra je iznosila četvrtinu oke.

Roba se prevozila karavanama drumom Carigrad—Split. Da bi se odbranili od hajduka, kiridžije su u službu uzimali puškare, koji su bili zaduženi da prate i brane karavan. Prije zavođenja redovne pošte u Bosni (1842. godine), i vlasti i privatnici su se služili menzilskom poštom. Kako je Travnik bio glavni grad u njemu je bila menzilhana (stanica sa više dobrih konja). Poštu su prenosili tatari (poštari) naročito između Travnika i Carigrada, te onih mjesta u Bosni, gdje su sjedile kadije.

Oduvijek je Travnik smatran klimatskim lječilištem. U jednoj pjesmi što ju je spjevao Bulbulija, rodnom Mostarac, između ostalog za Travnik kaže:

»Oni što su obišli svijet sve kut po kut, vele da Travnik nema slike ni prilike.

U njemu se čovjeku zbrise hrđa sa srca njegova voda i zrak razgaljuju dušu«.

U nestašici lječnika, medica, obraćali su se pojedini bosanski namjesnici Dubrovačkoj Republici da im pošalje svog medica na kraće ili duže vrijeme. Svi školovani lječnici u Travniku su bili stranci. Međutim, pored službenih ljekara, bilo je u Travniku i njegovoj okolini i narodnih ljekara (vidara), koji su liječili i ljude i stoku. U Travniku je bilo i dobrih veterinarar, koji su bili potrebni jer je u gradu i okolici bilo mnogo konja plemenite pasmine (na glasu su bili atovi i alataste bedevije), a na Vlašiću je bilo puno ovaca.

Dok je Travnik bio glavni grad Bosne, u njemu je bilo sjedište dva konzulata, francuskog i austrijskog. Naime, kada su Francuzi zauzeli Dalmaciju i Dubrovnik, njihov interes za Bosnu je porastao, pa je otvoren francuski konzulat u Travniku 1805. godine. Širenje francuskog uticaja u Bosni nije odgovorio Austriji, pa je i ona otvorila svoj konzulat u Travniku 1808. godine. Svi austrijski konzuli u Travniku su bili viši oficiri, koji su imali zadatak da vrše propagandu za Austriju, da sprečavaju francuski uticaj u Bosni i da prikupljaju materijale političke i privredne prirode, potrebne za kasnije austrijske planove na Balkanu.

Poput drugih naselja, imao je i Travnik svojih crnih dana. Razne zarazne bolesti, požari i poplave, ometale su i obustavljale privredni život. Kuga, koja je u osam navrata u periodu od 1557. do 1815. godine harala Bosnom, nije mimoišla ni Travnik. Naročito zadnja epidemija od 1813 — 1815. godine, poznata u Bosni pod imenom »muberečaja« bila je strašna. Tada su stanovnici sela Zagrlja molili da im se dažbina snizi na pola, jer je selo uslijed pomora od kuge, sa 40 kuća spalo na 13 kuća. U jesen 1866. godine u Travniku je harala i kolera.

Prvi veći požar u Travniku spominje se 1815. godine, kojom prilikom je u Donjoj čaršiji stradala među ostalim i Camilija džamija. Požar većih razmjera je izbio 1827. godine u Gornjoj čaršiji kojom prilikom je veći dio Gornje čaršije izgorio.

Jedna jaka poplava zadesila je travnički kadiluk 1870. godine. Tom prilikom je rijeka Lašva i druge rijeke travničkog okruga toliko nabujala, da je bujica srušila u travničkom kadiluku 16 mostova, 32 zgrade, a utopio se jedan čovjek, jedna žena i tri konja. Požari i poplave uništavali su imovinu ljudi, a zarazne bolesti obustavljale privredni život Travnika.

Od godine 1850., tj. od prenosa vezirske stolice ponovo u Sarajevo, Travnik je u stagnaciji. Prenošenju vezirske stolice u Sarajevo prethodili su događaji vezani za reformu sultana Mahmuda II i ukidanja janjčara 1826. godine. U cijeloj Bosni su izbili nemiri koji traju oko 25 godina. Kada su Porti ti nemiri

dodijali, pošalje ona Omer-pašu Latasa sa 8.000 vojnika i 34 topa u Bosnu da nemire smiri. Omer-paša Latas je u 13 bitaka savladao sve svoje protivnike, te na taj način uništio moć bosanske feudalne aristokracije.

Jedna od reformi se odnosila i na novu administrativnu podjelu Bosne. Naime, Bosna je sada podijeljena na 6 okružja (kajmakamata), te je sjedište jednog kajmakamata postao i Travnik. Travnički kajmakamat se sastojao od 5 kotara (kaza). Na čelu kajmakamata stajao je kajmekam (okružni načelnik), a na čelu kaze mudir. Kajmekami su se često mijenjali a svi od reda su bili iz reda Osmanlija (Porta nije imala povjerenja u domaće ljude). I nadalje je ostao kao uredovni jezik, turski jezik.

Događaji vezani za Berlinski kongres 1878. godine, po kojem je Austro-Ugarska dobila mandat za okupaciju turskih pokrajina Bosne i Hercegovine, odrazili su se i u Travniku. Čim su se pronijele vijesti o okupaciji Bosne i Hercegovine, organiziran je Narodni odbor za odbranu zemlje, a u znak protesta zatvorena je čaršija u Travniku oko 4 sata po podne. Kada je pala Banja Luka, pošao je travnički garnizon preko Skender Vakufa prema Banjoj Luci, a drugi dio prema Jajcu. Pred Jajcem je 7. augusta 1878. g. došlo do odlučne bitke u kojoj su pobjedu izvojevali Austrijanci. Travnički garnizon se nije mogao više pribitati niti poći da brani Travnik. Tako je austrijski vojskovođa vojvoda od Wirtemberga 11. augusta 1878. godine bez ikakvog otpora ušao u Travnik. Tim danom počinje novo doba u ovom gradu.

Milan PIŠTALO

Mostar

Sahat kula i Hadži-Alibegova džamija